

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Лиляна Иванова Русанова – Технически университет - Габрово
на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление 3.4 *Социални дейности*

докторска програма „*Социални политики и социална работа*“

Автор: *Екатерина Георгиева Ужиканова*

Тема: „*Социална работа с деца и семейства в подкрепа на ранното детско развитие*“

Научен ръководител: *доц. д-р Людмила Векова – ПУ „Паисий Хилендарски“*

1. Общо описание на представените материали

Със Заповед №РД-21-121 от 20.01.2023 г. на Ректора на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за защита на дисертационен труд на тема „Социална работа с деца и семейства в подкрепа на ранното детско развитие“, за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.4 Социални дейности, докторска програма „Социални политики и социална работа“.

Автор на дисертационния труд е Екатерина Георгиева Ужиканова – редовен докторант към катедра „Социални дейности“ с научен ръководител доц. д-р Людмила Векова от ПУ „Паисий Хилендарски“.

Представеният от докторант Ужиканова комплект материали е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрен съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;

Докторантът е приложил 4 доклада, свързани с темата на дисертационния труд, които покриват минималните национални изисквания по чл. 2 б., ал. 2 и 3 на ЗРАСРБ и съответно по чл. 24, ал. 1 на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ (за образователната и научна степен „доктор“). Описаните материали, които придружават дисертационния труд, съответстват на изискванията на Правилника за развитие на академичния състав на ПУ.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Екатерина Ужиканова завършва ОКС „бакалавър“ по специалност „Социални дейности“ през 2002 г. и продължава образованието си в ОКС „магистър“, като надгражда своите компетентности в областта на мениджмънта на социалните организации. От 2019 г. е зачислена като редовен докторант в катедра „Социални дейности“ в докторска програма „Социални политики и социална работа“, а от 2022 г. заема академичната длъжност „асистент“. Автобиографичните данни показват постоянство в развитието на докторанта в областта на социалните дейности и ориентацията на докторската дисертация е логично следствие, както от натрупаните компетентности и теоретични знания, придобити по време на обучението, така и от професионалните умения, придобити в редица социални организации. Професионалният опит на докторанта също изцяло е свързан със социалната работа и социалните институции и по-конкретно с цялостното управление на дейностите на организациите на социалната работа, директна социална работа с родители и деца, осъществяване на обучителна дейност, супервизия, управление на екипи в организации работещи с деца и семейства. Впечатляващият професионален опит на кандидата и постигнатите резултати, свидетелстват за сериозна мотивация, ангажираност и ярко подчертан професионален интерес в областта на подкрепата на ранното детско развитие. Биографичните данни на Екатерина Ужиканова показват изключителна симбиоза между придобито образование и професионален път, свидетелстват за задълбочено познаване на изследваната проблематика, което безспорно се отразява на качеството на представения дисертационен труд.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Проблемното поле, в което е разположено изследването на докторанта, е ориентирано към изясняване на значимостта на ранната подкрепа на децата и семействата, което налага необходимост от идентифициране на подходящи форми за подкрепа на родителството, детското развитие и превенцията на рисковете за здравето, емоционалното развитие, социалното представяне и бъдещото развитие на децата. Дисертационното изследване е посветено на значим и актуален социален и научен проблем. От една страна, актуалността на темата е продиктувана от факта, че превантивните социални практики в подкрепа на ранното детско развитие в България са силно ограничени и фокусът е поставен върху децата, при които вече е

констатиран риск, а превантивната, ранна и информираща подкрепа към родителите се засъгъва минимално. От друга страна, липсват задълбочени теоретични и емпирични изследвания в България, които да проучват съществуващите практики и да аргументират необходимостта от нови подходи, методи и действия с цел повишаване качеството на услугите. Предвид тези аргументи, намирам дисертационното изследване за навременно и актуално, тъй като се фокусира върху значим проблем на социалната практика и едновременно с това обогатява съществуващата теория. В резултат на набраната емпирична и теоретична информация, в рамките на дисертационния труд е представен модел за интегрирана подкрепа, отчитащ всички елементи на неговото управление (доставчици, финансиране, система за контрол, отчетност и координация, ефективност и резултати). Всичко това превръща модела в цялостна визия, съдържаща нов поглед, структура и организация на подкрепата за деца и семейства. Изхождайки от идеята, че социалната практика се нуждае от обогатяване, намирам дисертационния труд за сериозно и задълбочено, комплексно изследване на не достатъчно изследван проблем, което може да подобри ефективността на оказваната подкрепа на деца и семейства.

4. Познаване на проблема

Цялостната разработка се отличава с очевидния приоритет да се изясни значението на ранното детско развитие, периодизацията и ролята на родителството през призмата на водещи теоретични концепции. Теоретичният анализ е обогатен чрез проследяване на българската практика, действащата в България система за социални услуги за деца и семейства, нормативните и политически подходи, както и равнищата на въздействие на социалната работа. Значителен принос за пълното представяне на проблема има не само задълбочената рефлексия на докторантката над социалната практика и дейността ѝ като управител на различни социални организации, но и умело подобрите методи на изследване. Познавайки отделните процеси при реализиране на социалната работа и предоставянето на социални услуги чрез обработка на документи, е проучена и подробно представена информация за работните процедури, наблюдението на случая и неговото отчитане. Заслуга за цялостния дизайн на дисертацията има и избраната методика за реализиране на емпиричното изследване. Теоретичният анализ, аналитичният подход на докторантката, използваният инструментариум, направените препоръки и обоснования модел демонстрират много добро познаване на проблема, способност да се обосновават съществени изводи, както по отношение на съществуващите теории, така и по отношение на практическата действителност.

5. Методика на изследването

Специално бих искала да подчертая заслугата на Екатерина Ужиканова за използвания инструментариум, чрез който е реализирано задълбочено изследване, открояващо реалните

дефицити в социалната работа с деца и семейства, както и обобщаващо положителните социални практики и предизвикателствата пред професионалистите. В рамките на дисертационният труд е използвана анкетната карта за реализиране на проучване сред 104 лица, директно предоставящи услуги на деца и семейства. Разработеният инструментариум съдържа 27 въпроса, които целенасочено търсят емпирична информация за действащите подходи и методи, подкрепящи ранното детско развитие и ролята на семействата. Въпросите са ясно формулирани, съобразени са с профила на респондентите и съответстват на предварително поставените цел и задачи на дисертационния труд. Подбраните респонденти също допринасят за качеството на получената информация, тъй като са експерти с опит в областта на предоставяните услуги. Предвидени са и отворени въпроси, чрез които може да се генерира допълнителна информация по проблема. Авторското изследване е подкрепено с полу-структурирано интервю отново сред професионалисти с практически и административен опит в предоставянето на социални услуги, управлението на екипи и оценяването на ефективността на предоставяната подкрепа към деца и семейства. Допълването на анкетната карта с прилагането на качествения метод, позволява установяването на личната позиция на респондентите и допринася за разработения в последствие модел за интегрирана подкрепа за ранно детско развитие. Избраният инструментариум, както и събраната емпирична информация, позволяват реализиране на обстоен анализ и най-важното аргументирани изводи и препоръки. Разработеният инструментариум от една страна, съответства на основните цели и задачи на дисертационния труд, а от друга, събраната емпирична информация е достатъчно надеждна основа за обосноваване на модел за интегрирана подкрепа на ранното детско развитие. По този начин изследването има научен и практико-приложен характер, както и може да намери приложение за развитие на нови подходи, методи и дейности за подобряване на ефективността на социалната работа с деца и семейства.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд съдържа увод, три глави, заключение и приложения с общ обем 161 страници, онагледени с 41 фигури и една схема. В *увода* е направена задълбочена обосновка на значимостта на темата на изследването, като още тук проличава ярко подчертан персонален професионален интерес на автора към проблематиката на изследването. Налице е цялостна, ясно очертана и добре структурирана концептуална рамка – цел, задачи, обект, предмет, аргументирано избран изследователски подход със съответните методи за изследване и основни хипотези. Основните компоненти на рамката са прецизно диференцирани, което допринася за добрата организация и осъществяване на изследването като дизайн, процедура и методика.

В първа глава докторант Ужиканова изяснява редица дефиниции и понятия, през призмата на водещи теоретични концепции и закономерно обобщава значението на ранното детско развитие и семейната среда като фактори за развитие на бъдещия потенциал на личността. Теоретичният анализ е обогатен във втора глава чрез проследяване на българската практика, рисковите групи и закрила, в полето на социалната работа с деца и семейства, развитието на системата за социални услуги, превантивните дейности и бъдещи приоритети. Реализираният теоретичен обзор се позовава на 105 литературни източника, от които 81 на кирилица и 24 на латиница. В трета глава е представена авторска концептуално-методическа част, включваща разработен инструментариум, методи за събиране на информацията, анализ на натрупаната информация. Емпиричните данни позволяват да се открият предизвикателствата пред специалистите, както и дефицитите в областта на предоставянето на ранна подкрепа. На основата на анализа е създаден модел на социална работа за интегрирана подкрепа на ранното детско развитие. Чрез моделът и цялостната разработка се отговаря на предварително заявените намерения на докторанта, да се предложат нови подходи, методи и дейности за подобряване на ефективността на социалната работа с деца и семейства. Моделът кореспондира и с работните хипотези на изследването, позволявайки да се аргументират редица препоръки към държавните институции, ангажирани с политиките за закрила на децата и към реалните доставчици на услуги в тяхната цялост – образователни, социални и здравни институции на местно и регионално ниво.

Дисертационният труд е добре структуриран, изложението е последователно и логически непротиворечиво, всяка една част приключва с адекватни изводи и отразява авторския подход при интерпретацията на изложението. *Заключението* отразява постигнатите резултати от цялостната изследователска работа. Всичко това ми дава основание да отбележа, че дисертационният труд е сериозно, последователно, задълбочено и добре реализирано изследване с приноси в обогатяването на съществуващата теория и преосмислянето на концепцията и визията за предоставяната подкрепа на деца и семейства в България.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Темата на дисертационният труд не е била обект на задълбочени научни изследвания и едновременно с това придобива особена актуалност в контекста на реформата на социалните услуги, както и непрекъснатия дебат относно качеството и ефективността на услугите за деца и семейства. В дисертационния труд са посочени 5 приноса, които могат да се отнесат към групата на *научно-приложните приноси и приноси с практическа приложимост*. Като приемам изцяло формулираните от докторанта приносни моменти бих извела на преден план следните:

- Изчерпателно проследяване на съществуващи теории, концепции и понятия за ранното детско развитие, процесуалните подходи в социалната работа, практическите дейности за подкрепа на деца и семейства. Изведените авторови дефиниции обогатяват съществуващите теории и концепции и могат да се използват от практики, теоретици и експерти в областта.
- Систематичен и задълбочен анализ на разработените процедури, документи и практики в България в областта на подкрепата на децата и семействата, който дава възможност за разширяване и обогатяване на научното поле в сферата на социалната работа и изграждане на обективна оценка на действащите политики.
- Значителна тежест в търсенията на докторанта представлява реализираното изследване. По дизайн и подбрани методи, изследването позволява да се направят съществени изводи по отношение на съществуващата практика и да се формулират приложими препоръки за подобряването ѝ.
- Подобен род изследвания не са провеждани до сега в България, но са необходими с оглед осветляването на актуалния проблем за значението на ранното детско развитие и открояването на основните предизвикателства в практическата социална работа в тази област. Основавайки се на събраната емпирична информация и реализирания анализ, е предложен модел за интегрирана подкрепа на ранното детско развитие с висока степен на приложимост.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Дисертационният труд е придружен от 4 научни доклада, публикувани на международни конференции в България, които са лично дело на автора и отразяват основните постановки в дисертационния труд. Приемам за коректни и убедителни формулираните изводи и основните акценти в представените публикации.

9. Лично участие на докторанта

Представеният за обсъждане дисертационен труд е лично дело на докторанта, като използвания инструментариум за реализиране на целта и доказване на изследователските хипотези се отличава с оригиналност.

10. Автореферат

Авторефератът е с обем 32 страници, съответства на изложението на дисертационния труд, отговаря на изискванията за подготвянето му и представя адекватно, цялостно и коректно резултатите от проведените изследвания по темата на дисертацията

11. Критични забележки и препоръки

Представеният за обсъждане дисертационен труд притежава безспорни достойнства. Цялостното изследване показва сериозна професионална ангажираност на докторанта към

изследваната проблематика и значим изследователски капацитет. Цялостният прочит на дисертационният труд остава впечатление за добросъвестна, последователна и амбициозна работа.

12. Лични впечатления

Не познавам лично докторант Екатерина Ужиканова, но цялостният прочит на дисертационния труд остава впечатление за добросъвестен, последователен и амбициозен колега.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Дисертационният труд представя емпирични данни, анализ, обобщения, препоръки и авторов модел за интегрирана подкрепа, които до този момент не са изследвани в България. Предвид качествата на дисертационното изследване и формулираните приноси, препоръчвам популяризиране и широко разпространение на дисертационния труд, за да бъде от полза на изследователи, специалисти, практики и експерти.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният за обсъждане и защита дисертационен труд е реализиран чрез прецизно осъществено изследване, чиито резултати са със съществена **научно-приложна и приложна значимост**. Разработката **отговаря на всички** изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилник на за развитие на академичния състав на ПУ „Паисий Хилендарски“. Дисертационният труд показва, че докторантът Екатерина Георгиева Ужиканова **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения и **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване. Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Екатерина Георгиева Ужиканова в област на висше образование: 3.Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.4 Социални дейности.

Габрово 01.03. 2023

Рецензент:

/доц. д-р Лиляна Русанова/